

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 2 mars 2021

Mål nr

B 2855-20

PARTER

Klagande

IM

Ombud och offentlig försvarare: Advokat MG

Motpart

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

SAKEN

Osann försäkran, grovt brott

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2020-04-24 i mål B 1646-20

DOMSLUT

Högsta domstolen fastställer hovrättens domslut.

MG ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av IM i Högsta domstolen med 21 938 kr. Av beloppet avser 17 550 kr arbete och 4 388 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN M.M.

IM har yrkat att Högsta domstolen ska ogilla åtalet. Han har i andra hand yrkat att Högsta domstolen bedömer gärningen som brott av normalgraden eller i vart fall sätter ned påföljden.

Riksåklagaren har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

Högsta domstolen har meddelat det prövningstillstånd som framgår av punkten 5.

DOMSKÄL**Frågan i målet**

1. Frågan i målet är huruvida en osann försäkran om att ett högskoleprov har genomförts utan användande av otillåtna hjälpmedel ska rubriceras som grovt brott.

Bakgrund

2. Tingsrätten dömde IM för osann försäkran, grovt brott, till villkorlig dom och 50 dagsböter. Brottet bestod i att IM vid genomförandet av högskoleprovet hösten 2017 hade undertecknat en försäkran på heder och samvete om att lämna provsvar utan att använda otillåtna hjälpmedel. Försäkran var osann, eftersom IM hade använt otillåtna hjälpmedel vid genomförandet av provet.

3. Hovrätten har fastställt tingsrättens dom.
4. Tingsrätten och hovrätten har bedömt brottet som grovt. Detta har gjorts med hänvisning till bl.a. att IM använde avancerade tekniska hjälpmedel vid provet, att åtgärderna var förslagna och i sammanhanget systemhotande och att det oriktiga provresultatet fick till följd att IM upptog en utbildningsplats som rätteligen skulle ha erbjudits någon annan.
5. Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd i fråga om rubricering och påföljd. Prövningstillståndet har meddelats med utgångspunkt i vad hovrätten har funnit styrkt beträffande gärningen. Det innebär att Högsta domstolens bedömning av frågorna om rubricering och påföljd görs med utgångspunkt i de faktiska omständigheter med anknytning till gärningen som underrätterna har funnit utredda. Till dessa omständigheter hör – utöver att IM lämnade en osann försäkran – att han vid genomförandet av provet använde sig av avancerade tekniska hjälpmedel som hade tillhandahållits av en organisation, benämnd HP-hjälpen, och att han antogs till högskoleutbildning med hjälp av sitt provresultat.

Den rättsliga regleringen

Bestämmelserna om osann försäkran

6. Den som på annat sätt än muntligen lämnar osann uppgift eller förtiger sanningen, när uppgiften enligt lag eller annan författning lämnas på heder och samvete eller under annan liknande försäkran, döms, om åtgärden innebär fara i bevishänseende, för osann försäkran till böter eller fängelse i högst sex månader. Är brottet grovt, döms till fängelse i högst två år. (Se 15 kap. 10 § brottsbalken.)
7. Den som deltar i ett högskoleprov avger i samband med genomförandet av provet en försäkran på heder och samvete om att han eller hon lämnar svar utan att använda otillåtna hjälpmedel. Kravet på en sådan försäkran grundar

sig på en myndighetsföreskrift (se 7 kap. 22 § högskoleförordningen, 1993:100, samt 31 och 35 a §§ i Universitets- och högskolerådets föreskrifter, UHRFS 2015:3, ändrade genom UHRFS 2016:4).

8. Begreppet ”författning” i 15 kap. 10 § brottsbalken avser även myndighetsföreskrifter (se ”Utförsselförsäkran” NJA 1953 s. 577). Det har ifrågasatts om bestämmelsen om osann försäkran utgör ett s.k. blankettstraffstadgande, dvs. en straffbestämmelse som får sitt materiella innehåll genom en primär regel på annat ställe i regelverket. Om så är fallet och primärregeln är en föreskrift på lägre konstitutionell nivå än förordning, kan det medföra att straffskalan i bestämmelsen inte kan tillämpas till den del den avser fängelse. Detta beror på att regeringsformen inte tillåter att en förvaltningsmyndighet fyller ut ett straffstadgande med fängelse i straffskalan på ett sådant sätt att den gärning som straffbeläggs helt eller i det väsentliga anges i myndighetens föreskrifter (se bl.a. ”Blankettstraffbudet och Skogsstyrelsens föreskrifter” NJA 2005 s. 33). Bestämmelsen om osann försäkran kan dock inte anses utgöra ett straffstadgande av detta slag, eftersom redan brottsbeskrivningen i 15 kap. 10 § brottsbalken ger tillräcklig information om vad den enskilde har att rätta sig efter för att undgå straffansvar (jfr SOU 2013:38 s. 608 f.).

Gradindelningen av brott

9. När ett brott är indelat i olika grader, ska placeringen av gärningen i en viss grad göras med beaktande av samtliga omständigheter vid gärningen. Omständigheter som anknyter till de rekvirit som anges i straffbestämmelsen bildar här utgångspunkten. Ibland anges i lagtexten ett antal omständigheter som särskilt ska beaktas vid gradindelningen och dessa tjänar då som vägledande exempel. (Se ”De upprepade förfalskningarna” NJA 2018 s. 378 p. 15 och 17.)

10. Särskilt när lagtexten inte anger några kriterier för gradindelningen är det naturligt att även knyta bedömningen av brottets svårhet till bedömningen av brottets straffvärde. Frågan om gradindelning kommer därmed att hänga nära samman med straffvärdebedömningen enligt 29 kap. 1–3 §§ brottsbalken. Också faktorer som saknar direkt anknytning till de grundläggande rekvisiten för brottet blir därmed av betydelse. Det är i första hand straffvärdepåverkande omständigheter av objektivt slag som inverkar på gradindelningen. Även gärningsmannens avsikter och motiv samt graden av skuld kan dock tillmätas betydelse. Det gäller inte sällan vid s.k. instrumentella brott, dvs. brott som begås i syfte att uppnå något längre bort liggande mål. (Se bl.a. ”Förarprovet” NJA 2016 s. 95 p. 12 och 13, ”Skärpet” NJA 2017 s. 1129 p. 8 och 9 och ”De upprepade förfalskningarna” NJA 2018 s. 378 p. 16.)

När en osann försäkran utgör grovt brott

11. Lagtexten anger inte några omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet osann försäkran är grovt. Frågan vad som kan göra brottet grovt berörs inte heller i förarbetena.

12. Bedömningen blir därför i första hand beroende av sådana omständigheter av objektivt slag som anknyter till de i 15 kap. 10 § brottsbalken angivna brottsrekvisiten, däribland rekvisiten ”osann uppgift” och ”fara i bevishänseende”.

13. Det gör det naturligt att vid bestämmandet av brottets svårhet ta hänsyn till graden av oriktighet i försäkran, dvs. i vilken omfattning som de lämnade uppgifterna avviker från verkliga förhållanden. Om försäkran avser ett flertal oriktiga uppgifter eller om uppgifterna avviker påtagligt från de rätta förhållandena, kan det alltså – tillsammans med andra omständigheter – medföra att brottet bör rubriceras som grovt.

14. Också betydelsen av att försäkran är riktig bör tillmätas betydelse. Vid den bedömningen måste hänsyn tas till det sammanhang i vilket försäkran lämnas och till arten av de negativa effekter som den felaktiga uppgiften kan ge upphov till. Om författningskravet på att en försäkran ska lämnas på heder och samvete är betingat av något förhållande av stor betydelse från allmän eller enskild synpunkt, ger det alltså anledning att se särskilt allvarligt på brottet.

15. Osann försäkran utgör regelmässigt ett instrumentellt brott; avsikten är att uppnå något längre bort liggande mål. Det finns därför anledning att vid bedömningen av brottets svårhet tillmäta avsikten med brottet särskild betydelse (jfr 29 kap. 1 § andra stycket brottsbalken). Ju mera otillbörlig avsikten har varit, desto starkare talar det för att bedöma brottet som grovt.

16. Vid sidan av de nu angivna omständigheterna kan det också finnas anledning att ta hänsyn till andra faktorer i det enskilda fallet som medför att gärningen är särskilt straffvärd (jfr 29 kap. 2 § brottsbalken).

Bedömningen i detta fall

17. IM avgav en försäkran på heder och samvete om att han vid högskoleprovet inte hade använt några otillåtna hjälpmedel. I själva verket hade han under provet använt otillåtna hjälpmedel av tekniskt avancerat slag. Hans försäkran innebar därför en mycket påtaglig avvikelse från de verkliga förhållandena.

18. Författningskravet på att en sådan försäkran som IM avgav ska undertecknas på heder och samvete syftar till att högskoleprovet ska kunna tjäna som ett rättvist urvalsinstrument inför antagning till högskola. Kravet tillgodoser därmed ett från både allmän och enskild synpunkt viktigt ändamål. Bedömningen av svårhetsgraden i IMs brott måste göras mot bakgrund av de negativa effekter som ett handlande av detta slag skulle kunna föra med sig.

19. Det är uppenbart att IMs avsikt med gärningen i förlängningen var att skaffa sig en otillbörlig fördel vid antagningen till högskola. Denna avsikt var särskilt klandervärd, eftersom följderna av hans agerande skulle kunna bli att han tog i anspråk en högskoleplats på någon annans bekostnad.

20. Riksåklagaren har som ett ytterligare skäl för att brottet ska bedömas som grovt anfört att det utgjorde ett led i en brottslighet som utövades i organiserad form, eftersom IM, medveten om upplägget och innebörden i HP-hjälpens verksamhet, utnyttjade HP-hjälpens tjänster och därmed finansierade och understödde HP-hjälpens brottslighet.

21. Vad riksåklagaren anfört anknyter till det som sägs i 29 kap. 2 § 6 brottsbalken. Enligt denna bestämmelse ska som försvårande omständighet vid bedömningen av straffvärdet särskilt beaktas om brottet utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form. Såvitt framkommit hade emellertid IM inte någon annan del i HP-hjälpens verksamhet än att han utnyttjade organisationens tjänster. Brottet kan då inte, oavsett karaktären av HP-hjälpens verksamhet, anses vara av det slag som avses i 29 kap. 2 § 6.

22. Vid en samlad bedömning av omständigheterna – och med särskilt beaktande av graden av oriktighet i IMs försäkran, de effekter som oriktigheten kunde få samt hans klandervärda avsikt – bör brottet bedömas som grovt.

23. Det har inte framkommit några skäl att frångå hovrättens bedömning i påföljdsfrågan. Hovrättens domslut ska därför fastställas.

I avgörandet har deltagit justitieråden Gudmund Toijer, Agneta Bäcklund, Svante O. Johansson, Sten Andersson (referent) och Johan Danelius
Föredragande har varit justitiesekreteraren Elisabeth von Salomé